

1734

TWEEHONDERDVIJFTIG JAAR BLAUWE KEI ?

door Jan Timmers

Op de topgevel van boerderij De Blauwe Kei bevinden zich muurankers die samen het jaartal 1734 vormen. Deze muurankers maken het erg aannemelijk dat de boerderij dit jaar 250 jaar geleden werd gebouwd. Dat is een goede reden om - letterlijk en figuurlijk - even stil te staan bij een van Gemerts mooiste monumenten. Jammer genoeg is het nog niet mogelijk gebleken te achterhalen wie het pand bouwde en wie vervolgens de bewoners waren. Dat houden we nog te goed. De bedoeling van dit artikel is een aantal zaken aan de orde te stellen die te maken hebben met het vraagteken achter de titel hierboven.

De naam.

Het pand Kromstraat 1-3 staat in Gemert bekend als De Blauwe Kei. De naam staat niet op de gevel of boven de voordeur en voorzover mij bekend is dat ook nooit zo geweest. Wat die naam betreft kunnen we ons twee dingen afvragen. Sinds wanneer wordt de naam gebezigd en waar komt de naam vandaan. We beginnen bij het laatste. Knippenberg schrijft over de naam De Blauwe Kei en concludeert dat plaatsen waar rechtshandelingen werden verricht in prehistorische tijden al werden gemarkeerd met een blauwe kei. In latere tijden is dat nog steeds zo, met name werden blauwe keien geplaatst op terechtstellingsplaatsen en ze werden vaak gebruikt als grensteen (1).

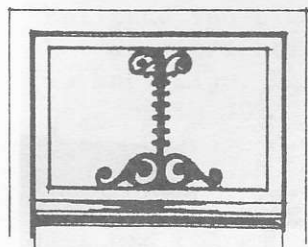
Ad Otten maakt duidelijk dat de Oudestraat ter hoogte van Boekent een grens vormde tussen het gerecht van Diederik van Gemert en het gerecht van de Duitse Orde (2). Het lijkt echter erg twijfelachtig of De Blauwe Kei daar zijn naam aan

dankt. Een erg belangrijk punt ontbreekt namelijk tot nu toe. De naam komt niet voor in de oude archiefstukken, terwijl vooral in de 18de eeuw meerdere malen namen van boerderijen vermeld worden, ook op Boekent. Wellicht is de naam pas later aan de boerderij gegeven. Dat is een van de redenen eenvraagteken te zetten achter 250 jaar Blauwe Kei.

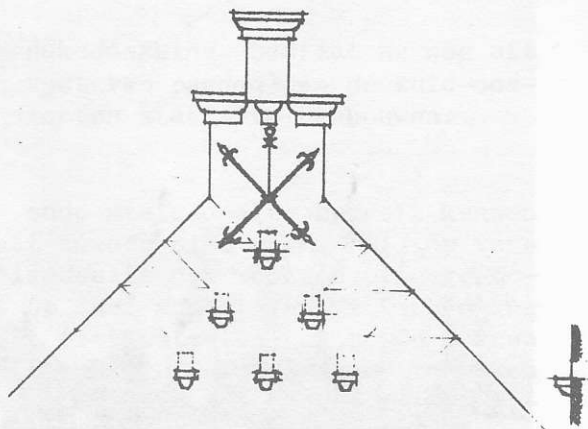
Waar de naam wel aan te danken is blijft erg moeilijk. We houden het voorlopig maar op de verklaring die Willem Spierings gaf. Voor de voordeur zou vroeger bij wijze van stoep een blauwe molensteen gelegen hebben. Blauwe molenstenen zijn harde, uit Duitsland geïmporteerde stenen die speciaal gebruikt werden voor het malen van boekweit (ook wel boekent op zijn Gemerts). Deze verklaring wordt aannemelijk omdat bekend is dat leden van de molenaarsfamilie Penninx bewoners waren van de Blauwe Kei. De naam zou dan sinds die tijd aan de boerderij gegeven kunnen zijn en dat betekent sinds ongeveer 1860. Het blijft echter een gok. Zekerheid over de naam is er pas sinds ongeveer 1900. Niet de Fost die rond 1922 gedurende ongeveer acht jaar in de Blauwe Kei woonde als meid bij de familie van Thiel zei in een vraaggesprek: "Ja..., 't waar altijd den Blauwen Kei, ja..altijd..".

Het pand van buiten.

Op de topgevel van de Blauwe Kei staat het jaartal 1734. In de gegevens van de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek (SHBO) staat echter vermeld dat behalve dit jaartal ook nog ergens het jaartal 1680 staat ingekrast (3). We hebben de inscriptie tot nu toe echter niet terug kunnen vinden. Dat in ieder geval de gevel 250 jaar oud is lijdt dan ook nauwelijks twijfel. Maar hoe zit het met de rest. Een gedeelte van de achtergevel is in 1973 (met oude bakstenen) opnieuw opgebouwd. Daarvoor waren er echter al vaker stukjes herbouwd. Ter hoogte van het oude woongedeelte zijn een paar verbouwingen duidelijk te reconstrueren. Oorspronkelijk was de hoogte van de achtergevel over de volle lengte van de boerderij even hoog. Of liever gezegd even laag. Terwijl de voorgevel een hoogte heeft van ca. 3 meter had de achtergevel slechts een hoogte van 2 meter. De nok van het huis ligt dan ook niet midden tussen voor- en achtergevel. De eerste verbouwing betrof het opnieuw opbouwen van de gevel ter hoogte van de keuken (de geut) maar wel meteen 50 cm. hoger dan hij eerst was. Het gevolg daarvan was wel dat er een knik in het dak verscheen. Bij een latere verbouwing werd de achtergevel ter hoogte van de opkamer ook verhoogd, zodat het gehele woonge-



DETAIL ORNAMENT VOOR DEUR



DETAIL TOPGEVEL



De voorgevel van De Blauwe Kei in 1967. Duidelijk is de dicht-gemetselde schuurdeur te zien.



Gezicht op achterkant schuur en de westelijke achtergevel van de boerderij. Links van het huis is het bakhuis zichtbaar. (foto 1964).

deelte een verhoogde achtergevel had. Op de foto van de achtergevel is die verhoging duidelijk zichtbaar. Wanneer deze verbouwingen werden uitgevoerd is niet te achterhalen maar gezien de soort stenen die werden gebruikt lijkt het een verbouwing van minstens de eerste helft van de 19de eeuw.

Ook aan de voorgevel is in de loop van 250 jaar het een en ander veranderd. Het betreft dan de voorgevel ter hoogte van het oude stalgedeelte en het gaat dan onder andere over vervanging van raampjes e.d. De meest opvallende wijziging betreft het dichtmetselen van de grote schuurdeur. Op de foto van de voorgevel is die schuurdeur inderdaad niet te zien. Bij de verbouwing in 1973 is de deur echter weer geopend en lijkt de oude situatie hersteld.

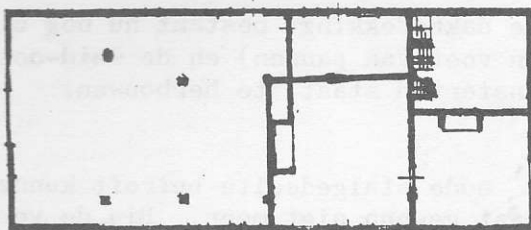
Samenvattend kan gezegd worden dat van de buitenmuren ca. 70% authentiek is en dat de verbouwingen van de laatste 20 jaar hooguit 20% omvat. Bovendien werden de verbouwingen in oude stijl uitgevoerd met gebruik van oude materialen. Alleen bij een gedeelte van het dak aan de achtergevel is nieuw hout gebruikt. Het voornemen bestaat het dak aan de voorzijde van

nieuw riet te voorzien (de dakbedekking bestaat nu nog uit roggestro, afgezien van een voet van pannen) en de zuid-oostelijke zijgevel, die op instorten staat, te herbouwen.

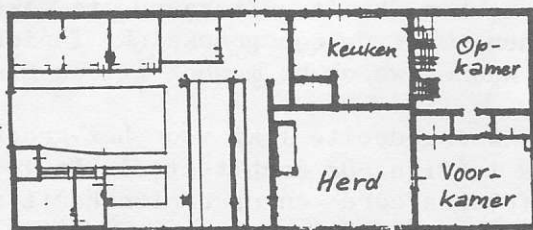
Het pand van binnen.

Wat de inrichting van het oude stalgedeelte betreft kunnen we kort zijn. De stal bestaat gewoon niet meer. Bij de verbouwing in 1973 is het stalgedeelte ook woongedeelte geworden. Overigens was de stal op het moment van de verbouwing ook niet meer authentiek. Het dichtmetselen van schuurdeuren waar we het al over gehad hebben heeft uiteraard te maken met een reorganisatie binnen. Over de oorspronkelijke inrichting van het stalgedeelte kunnen we op dit moment alleen gissingen maken.

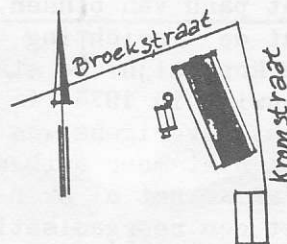
De inrichting van het oude woongedeelte lijkt voor het grootste gedeelte oorspronkelijk te zijn. De architect die in 1967 de boerderij getekend, gefotografeerd en opgemeten heeft op verzoek van de SHBO, vermeldt dat alle binnenmuren oud metselwerk zijn (4). Dat is ongetwijfeld het geval maar het is zeker niet zo dat alle binnenmuren oorspronkelijk zijn. Tijdens de opknapbeurt, die overigens op dit moment nog niet is afgerond, is vast komen te staan dat een aantal binnenmuren later is aangebracht en dat tenminste één oudere binnenmuur werd verwijderd. Bovendien kon worden vastgesteld dat in de voorkamer tegen de muur tussen voorkamer en opkamer een schouw gemetseld was. De plaats van standvinken, schouwlijst en de schoorsteenmantel konden duidelijk herkend worden. De zolderribben zijn op die plaats uitgespaard en aan de randen van de oude schouw was nog een dikke teerlaag op de zolderribben aanwezig. Op de plattegrond van de boerderij is de plaats van de schouw aangegeven evenals de later aangebrachte binnenmuren en de uitgebroken binnenmuur waar we al over schreven. Wanneer die plattegrond gewijzigd is, is uiteraard moeilijk te achterhalen. We hebben hierbij wel wat steun aan de archiefstukken die langzaam maar zeker bekend worden over de Blauwe Kei. Een erg interessant stuk zullen we bij dit artikel in zijn geheel afdrukken. Het betreft de inboedel van het pand in het jaar 1819. De inventaris werd opgemaakt door notaris Aelders vanwege het overlijden van de heer des huizes Christiaan van der Ven. Het aardige van deze inventaris is dat Martin van de Wijst al in 1962 het archiefstuk liet afdrukken in Brabants Heem, maar dat hem niet bekend was dat het om de inventaris van de Blauwe Kei ging (5). De inboedel werd



Gereconstrueerde plattegrond.



Plattegrond anno 1967.



Plattegrond van
de Blaauwe Kei
met bijgebouwen.

opgemaakt per woonvertrek zodat we in staat zijn de huidige plattegrond te vergelijken met die uit 1819. We komen achtereenvolgens tegen:

inboedelbeschrijving

plattegrond fig. 2

De keuken uitziende op de gemeentes
straat oostwaarts

Herd

De kamer uitziende op de gemeene
straat noordwaarts

Voorkamer

Het kleyn kamertje uitziende op
de gemeentesstraat oostwaarts

????

Kelderkamer uitziende op de
gemeene straat noordwaarts

Opkamer

Den kelder
Een andere kelder

De kelders onder
de opkamer

De geute

De keuken

Het meest opvallende is het kleyn kamertje aan de oostgevel waarvan in de huidige plattegrond geen spoor terug te vinden is. Het gaat waarschijnlijk om een vertrekje dat later bij de herd getrokken is.

Een ander punt komt in het staatje hierboven niet tot uitdrukking, maar in de boedelbeschrijving zelf wel, namelijk dat het aantal voorwerpen in de herd zoveel groter is dan die in de geut. Dit zou kunnen betekenen dat de muur tussen herd en geut pas na 1819 verplaatst werd. Verder komen we in de inventaris van de voorkamer, waar ook eens een schouw aanwezig was, geen vuurijzer, haal of andere voorwerpen tegen die doorgaans in de schouw voorkwamen.

Samenvattend kunnen we zeggen dat, hoewel het interieur van de Blauwe Kei nog authentiek overkomt, er in de loop van twee en een halve eeuw toch het een en ander gewijzigd is. Van het binnenwerk kunnen we niet onomwonden zeggen dat het 250 jaar oud is. Misschien is het jonger, misschien is het ouder. Het is immers mogelijk dat in 1734 alleen de buitenmuren werden vernieuwd, terwijl de binnenmuren gehandhaafd bleven. Het is nog vermeldenswaard dat bij een gedeelte van het houtwerk zoals balken, stijlen en kozijnen duidelijk waar te nemen is dat dit houtwerk al gebruikt was voordat het zijn huidige plaats kreeg in de boerderij. Dat is dus waarschijnlijk ouder dan 250 jaar. (6)

De bijgebouwen.

Toen in 1967 architect van Amstel de Blauwe Kei beschreef waren nog twee bijgebouwen en een waterput aanwezig op het erf. De waterput is er nog, de twee bijgebouwen, een schuur en een bakhuis, werden gesloopt omdat ze bouwvallig waren en een gevaar vormden voor de bewoners. Op de foto van de achtergevel zijn beide gebouwen nog te zien. Op de eerste kasterkaart anno 1832 staat de schuur wel getekend, het bakhuis niet. Waarschijnlijk werd bij een van de verbouwingen in de 19de eeuw de bakoven die in het woonhuis aanwezig geweest zal zijn, verwijderd en buiten een apart bakhuis gebouwd. Het zal zeker de brandveiligheid van het geheel ten goede gekomen zijn. De schouw in de Blauwe Kei was immers nog lang van planken en latten gemaakt en niet van steen. Hoe het ook zij, de bijgebouwen zijn helaas verdwenen, terwijl ze toch, of ze nu monumentaal zijn of niet, de boerderij een passende aankleding geven. Het is daarom een goede zaak dat op de plaats van de schuur inmiddels een nieuwe oude schuur verschenen is, terwijl de plannen voor de herbouw van

het bakhuis in een vergevorderd stadium zijn.

Besluit.

250 jaar Blauwe Kei? Ja en nee. Nee, omdat de naam zelf niet zolang in gebruik is. Bovendien omdat het interieur in de loop van 250 jaar (of meer) werd gewijzigd en omdat de bijgebouwen verdwenen. Ja, en dat is toch het belangrijkste, omdat de buitenmuren van het pand en daarmee het hele voorkomen voor het overgrote deel nog authentiek zijn. Voor een pand van 250 jaar oud is er relatief gezien toch bijzonder weinig veranderd. (7)

INVENTARIS DER MEUBELN EN ROERENDE GOEDEREN ZICH BEVINDENDE
TEN STERFHUIZE VAN CHRISTIAAN VAN DER VEN (1819).

In de keuken uitziende

*op de gemeentes straat oostwaarts
hebben wij bevonden :*

eene groote kas met twee deuren	f 8,—
een scheenblok (?)	f 8,—
een staande horologie	f 10,—
boterstand en melktobbe met	
jaagschijf	f 6,—
wiege en wiegevoet	f 2,—
een kinderkrabbe	f 1,50
twee tafels	f 2,—
twaalf stoelen	f 3,—
drie schotelrekken	f 2,—
eene spiegel	f 0,15
eene lantaarne en eene zoutdoos	f 1,10
eene koffiemolen	f 0,75
zeventien tinne schotels, twee en	
twintig dito teljooren twee dito	
waterpotten vier dito genever-	
kommetjes twee dito kannen een	
dito theepot twintig dito lepels	
drie peperbussen dito twee	
mostaardpotten dito een dito	
boterdoos een dito zoutvat een	
dito suikerbakje twee dito kande-	
laaren een dito roompanneken	
vier tinnen maten en dito cruci-	
fix en twee dito deksels van kan-	
nen wegende zamen honderd	
zestien ponden	f 41,40

een bliken gieter	f 1,40
achte aarden pinten waarvan drie	
met tinnen deksels en twee aar-	
den kannen met tinnen deksels	f 1,50
een klein kasje	f 1,40
twee aarden schotels en zes dito	
teljooren	f 0,80
een aarden spoelkom twaalf	
theeschoteltjens dito en zeven	
dito kopjens	f 0,80
acht glazen romers en een dito	
bierglasje	f 0,75
vier glazen vlesschen	f 0,20
een struifpan van ijzer	f 1,80
een punder	f 1,20
een ijzere rooster	f 0,60
vuurijzer en twee tangen	f 2,—
een lenkhaal struifmes hangijzer	
en haal	f 2,—
twee yzere ketels en twee dito	
moespotten	f 4,50
een yzere theemoor of theekeutel	f 1,50
een kopere beddepan	f 1,80
twee kopere wasketels	f 20,—
een dito handkeutel	f 5,50
een dito koffipot en een dito	
koffikan	f 3,—
een dito braadpan met dito dek-	
sel	f 7,—
drie dito lampen	f 2,—
een dito theems ofte doorslag	f 1,—

twee dito komvoiren en dito schuimspaan	f 0,40
twee dito roomketelkens een dito roomzifte twee dito schaaltsjens een dito oud kopere deksel en een metaale kandelaar	f 2,—
een strijkijzer en een houten crucifix	f 0,60
twee emmers en lepelshuisje	f 1,50
een bed twee hoofdpeuluwen en drie oorkussens van welke twee zijn overtrokken met blauw geruit bont	f 20,—
een wollen deken en drie kinderdeken	f 5,50
drie houten stooven een rekje onder de schouw en kousseneen	f 0,30
twee bijlen een hiep en een post	f 1,—
vloot en kapmes	f 0,50
een paar bedgordijnen met gordijnroede en schouwkleed	f 3,—

In de kamer uitziende op de gemeene straat noordwaarts :

een uittrektafel	f 3,—
een karkistje	f 1,50
een oudt versleten kasje en een schabelle	f 1,50
een blok of kasje	f 4,50
een kistje van denne hout	f 3,—
een korenvat met ijzer beslagen	f 1,50
een kinderbak	f 2,—
twee spinnewielen en een haspel	f 3,—
twee schrijffleyn en een schraag	f 0,75
een boterkorf met boterkleedje een witte mand en een klein korfje met beugel	f 0,75
twee korenzigten twee pikhaaken twee spaaijen	f 0,60
twee bedgordijnen met yzere gordijnroede	f 2,—
een bed met twee hoofdpeuluwen	f 8,—
twee wollen dekens	f 2,25

In het kleyn kamertje uitziende op de gemeentes straat oostwaarts :

eene kuip f 2,—

Op de kelderkamer uitziende op de gemeene straat noordwaarts

een baktrog met deegschop en twee ziften	f 3,—
een eijke kist	f 4,—
twee braaken	f 2,—
een zaadkorf van stroo gevlogten	f 0,75
een bed zonder peuluw of oorkussen	f 5,50
een yzere zeelgetouw	f 0,50
een yzere vuurlat en twee haargetouwen	f 3,—
negenendertig raapkoeken	f 3,40

In den kelder :

twee aarde olistoojen in welke nog eenig olie	f 5,—
twee steene boterpotten en twee aarde roompotten	
een boterschotel met lepel	f 2,50
een oude boterstand en een roomtobbe	f 1,80

In een andere kelder :

een hoop aardappels en een hoopje wortels	f 25,—
---	--------

Op de gente :

twee houten scheplepels twee dito roerlepels en een dito schotelteje en een handdoek	f 0,15
een bed	f 5,50
een nagtgemak en een oud verslete yzere ketel	f 0,40

Op den stal :

zeven koebakken en varkensbak	f 2,50
drie manden en kinderkouw	
sopketel verslete ketel en een drankvat	f 10,—
drie mestrieken twee gavels drie schoppen en een mesthaak met een mesthak	f 4,50

twee tusschoppen	f	0,80
kruiwagen en vlasreeb en een slypsteen	f	4,—
twee eggen een rolploeg drie schakels en hagtklippels met een voorkoppel twee heyzigten en drie wannen	f	2,—
twee leeren twee eyke planken en een paar hagten	f	2,85
een oude varkensskooi een helfter en een stuk van keten haam en ouden toom zadel en ligt	f	10,—
een hoog kar het hoofdbared reepen en karhuive	f	30,—
een mestkar	f	17,—
snyzelkist korenschoep hooimand boomzeelen en melkstoel	f	1,20
een paard	f	130,—
een witte bonte koe	f	60,—
een vaal bonte koe	f	50,—
een witte bonte dito	f	70,—
een tiger bonte dito	f	62,—
een witte bonte dito	f	75,—

Op den zolder :

een hoop haver geschat op vijfendertig vaten	f	26,25
een hoop boekweit	f	25,—
een hoopje zomerzaat	f	4,50
een hoopje lijzaat	f	6,50
een partij erwetten boonen raapzaat en gerst	f	8,—
een zeysse oude koebakken en oud rommel met oud yzerwerk	f	2,50

Op den schelft :

een hoop stroo	f	6,—
een hoop hooi	f	75,—

In de schuur

een hoopje haverstroo gedorst stroo en ongedorsten rog in den last	f	126,—
een hoop tusschen	f	18,—
twee snybakken met twee snijmessen een zeyssen drie vlegels en schutsgavels	f	2,50
circa dertien lopensche land met		

rog bezaaid gepriceerd den daarop zullende groeyen rog	f	151,—
ingezoute spek en ander varkensvleesch en het droog ofte gerookt spek	f	65,—

In de kas staande in de keuken uitzien de op de gemeene straat oostwaarts :

drie blauwe laken mansrokken	f	21,—
drie kamisolens	f	7,—
drie broeken	f	4,—
een damaste hemdrok met zilvere knopen	f	6,—
een witte baaije hemdrok	f	2,25
een paar kousen	f	0,70
een blauwe linne keel en een gestreepte gezondheid	f	2,—
drie manshoeden	f	3,—
drie zeyde halsdoeken en eenige lappen	f	0,75
een paar zilvere schoengespens en een paar zilvere broekgespens	f	7,50
een zakhorologie met zilvere kas	f	10,—
vier manshemden	f	2,50
negentien beddelakens	f	25,—
drie tafellakens	f	1,50
vijs verslete kussenslooven	f	0,60
zeven servetten	f	2,—
negen voorschooten	f	10,—
tien vrouwenhalsdoeken	f	12,50
een dito	f	0,50
een mans wollen slaapmuts	f	0,65
negen vrouwenrokken	f	27,25
vier vrouwenjakken	f	9,50
drie slaap- ofte borstlijven	f	1,—
twee stik- ofte keurslijven	f	3,25
twee paar vrouwenkousen	f	0,65
twee paar zokken	f	0,25
een paar mofjens	f	0,10
een strooie vrouwenhoed	f	0,80
driewintig vrouwemutsen	f	2,50
twalf vrouwe ondermutsen	f	0,90
nog drie vrouwe bovenmutsen	f	0,60
zeven vrouwenhemdens	f	8,—
een lapje gebleekt linne	f	0,60
een wollen kinderdekens	f	1,50
een partij wolle garen	f	6,50
een partij grof linne gaaren	f	2,—
een goud halskruis		

schuiver dito een dito halsslotje
 een paar dito oorringen en een
 dito vingerring f 23,—
 een paar zilveren vrouwegespen f 5,—
 een paar manschoenen en een
 paar vrouweschoenen f 1,50
 een busseltje grijs linne garen f 1,50
 een partije gehegeld vlas f 17,—
 een spierzak en eenig werk f 1,40

In de kamer

circa vier en een half vaten
 rogge f 7,—

een paar mans handschoenen f 0,40
 twee koeschakels f 0,30
 elf oude boekjes f 0,35
 een paar verslete mans hand-
 schoenen f 0,10
 een hamer f 0,30

(Akte notaris J. F. Aelders, 1819 num-
 mer 125, not. archief inv. nr 2132, Rijks-
 archief in Noord-Brabant te 's-Hertogen-
 bosch.

NOTEN.

- (1) W.Knippenberg, "De blauwe steen", Brabants Heem XIV (1962) 26-33.
W.Knippenberg, De blauwe steen in een kinderlied, Brabants Heem XV (1963) 74-75.
- (2) Documentatie en opmetingstekening van De Blauwe Kei in de verzameling van de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek (SHBO) te Arnhem.
- (3) Ad Otten, Gebied tussen Boekent en Milschot: bakermat van de Duitse Orde in Gemert, Gemerts Heem 1975, nr.58 blz. 6-14.
- (4) zie noot 2.
- (5) M.A.v.d.Wijst, Het boerenbedrijf in Brabant anno 1819, Brabants Heem XIV (1962) 128-133.
- (6) In verband hiermee is het toch vermeldenswaard dat tijdens de vervanging van de keukenvloer gebleken is dat het huidige pand een voorganger heeft gehad. Ongeveer 60 centimeter onder de huidige vloer werd een andere vloer aangetroffen die voor een gedeelte bestond uit plavuizen en voor een gedeelte uit leem. Boven op deze oude vloer was een duidelijke brandlaag aanwezig, wat er op wijst dat de voorganger van de Blauwe Kei door brand aan zijn einde kwam. De gebruikte materialen uit het huidige pand zijn misschien overblijfselen van zijn voorganger. Overigens werden ook buiten het pand oude funderingen aangetroffen.
- (7) Al eerder kwam in Gemerts Heem de ouderdom van de Blauwe Kei aan de orde, zij het zijdelings. Ook toen werd (voorzichtig) de konklusie getrokken dat het pand in 1734 werd gebouwd. Zie hiervoor: Jan Timmers, Over twee tuitpotten en een afvalkuil, Gemerts Heem, Jrg.25,1983,nr.1,blz.2-4.

